

DE-DEMOKRATIZÁCIÓ MAGYARORSZÁGON A DEMOKRÁCIAINDEXEK FÉNYÉBEN

Benedek István
(MTA TK PTI; ELTE ÁJK PDI)

*Tanulmány beérkezése: 2018. 12. 18.,
opponálás: 2018. 12. 20. – 2019. 01. 28., véglegesítés: 2019. 04. 27.*

ÖSSZEFOGLALÓ

A demokratizáció harmadik hullámának nyitányát jellemző üdvtörténeti és optimista hangvétel az 1990-es évek végére lecsengett, helyette a demokráciák és a zárt autoriter rendszerek közötti szürke zóna egyre aprólekosabb felfedezése következett. Ehhez kapcsolódóan a hazai politikatudomány egyik legaktuálisabb kérdése, hogy hazánk – különösen az elmúlt évtized változásai nyomán – vajon hol helyezhető el ebben a rendszertani mezőben? A helyzetértékelést nehezíti, hogy a különféle demokráciaelméletek, az azokhoz csak lazán kapcsolódó demokráciaindexek műfaja, illetve a számtalan rezsimterminológia és besorolási kísérlet jelentősen különbözik egymástól mind az előfeltevéseiket, mind a kritériumrendszereiket, illetve általában a demokrácia (sőt, a politika) vélelmezett célját, értelmét vagy működését tekintve. Jelen tanulmányban a hazai de-demokratizálódás legfőbb vonásait és a leginkább sérült területeket szeretném összegezni a legfontosabb demokráciaindexek segítségével, annak reményében, hogy ezzel hozzájárulhatok a helyzet alaposabb megértéséhez.

Kulcsszavak: demokrácia ■ de-demokratizáció ■ demokráciaindexek ■ rezsimvita

Az elmúlt évtizedben a hazai politikai berendezkedés természetváltozását, mint egy sebesen mozgó célpontot a – rendszer részeként maga is komoly kihívások elé kerülő – hazai politikatudomány igyekezett lekövetni, feldolgozni és regionális, globális kontextusba ágyazni. Ezáltal egy nagyon jelentős és látványos, a publicisztikák szintjén is markánsan megjelenő *rezsimvita* alakult ki, amely mellett Magyarország (és a tágabb régióink) kétes értékű „felértékelődését” lehet tapasztalni a nemzetközi tudományos és politikai diskurzusokban. Hazánk a demokrácia minősége súlyos és rapid romlásának, azaz a zajos demokratikus visszacsúszás és az autokratizáció jelenségének lett nemzetközi szinten is széles körben ismert kurrens példája. Már a hazai vita részletesebb bemutatása is külön tanulmányt igényelne, itt csupán jelezni szeretném, hogy a különféle modellek annyiban egységesek, hogy a demokrácia tartalmi ele-

meinek kisebb-nagyobb mértékű kiüresedésére mutatnak rá. Ezzel pedig – és ebben már különböznek – megnyitják a lehetőséget vagy

- a) egy meglehetősen „leértékelt” *demokrácia*felfogás felé (Körösényi, 2015, 2017; Csizmadia, 2017), amely bár regisztrálja a demokratikus keretek tartalmi kiüresedésének folyamatát, a hazai politikai rendszert a demokráciák formális keretei között értelmezi;¹
- b) a demokratikus és autoriter elemek keveredéseként értelmezett *hibrid* rezsimekre jellemző hibridizáció (Gyulai, 2017) és a – korlátozottan, de – versengő autoriter rezsimek (Levitsky–Way, 2002, 2010) irányába (Bózoki–Hegedűs, 2017; Filippov, 2018; Szűcs, 2018; Böcskei, 2019);
- c) a választásokra már csak kiüresített homlokzatként (façade) tekintő, a de-demokratizáció² mértéke nyomán már deklaráltan az *autokráciák* világához sorolt választási autokrácia (Schedler 2002, 2013) és azzal rokon modellek felé (Ágh, 2015, 2019; Kornai, 2015; Antal, 2019a, 2019b; Unger, 2018; Tóth, 2019).

A különféle szinteken zajló hazai vita súlypontja – különösen a 2018. áprilisi választások után – egyértelműen a két utóbbi álláspont közé került. Az már régóta nem kérdés, hogy jelentősen és szisztematikusan torzultak a politikai versengés feltételei, az viszont igen, hogy vajon ezek nyomán egyáltalán beszélhetünk-e még valódi versengésről, vagy a játéktér már annyira egyenlőtlen, hogy érdemesebb lenne választási vagy „hegemón” (Tóka, 2018) autokráciáról beszélni. A rezsimek természete kapcsán a fő kérdés mára az lett, hogy vajon mekkorára szűkült a politikai váltás valódi esélye, valamint mi az értelme és a funkciója a választásoknak: csupán a hatalom teljesen kiüresített önellentmondó aktusa és díszlete, vagy ennél valamelyest több és a mindenkori ellenzék számára a nyilvánvaló versenyhátrányokkal együtt is érdemi győzelmi eséllyel kecsegtető lehetőség. Úgy tűnik, hogy a folyamatosan mozgásban lévő Orbán-rezsimek jelentős lépéseket tett az előbbi opció kiteljesítése felé, és bár a demokratikus váltás esélyével továbbra is számolhatunk (amely persze nem csak választások keretében történhet meg), az elmúlt évtized súlyos de-demokratizációs folyamata nyomán azzal is szembe kell néznünk, hogy nem csupán a két stáció közötti billegés fázisának fájdalmas mindennapjait éljük, hanem akár már túl is lehetünk azon.

A helyzetértékelés és így a rezsimek vita egyik kitüntetett szintje a demokráciaindexek és a különféle rangsoroló intézetek jelentéseinek világa. Ezek között – ahogyan látni fogjuk – egyrészt szintén előbukkannak a választási autokrácia, hibrid rezsimek, választási demokrácia, teljes értékű vagy liberális demokrácia stb. kifejezések, amelyek mögöttes tartalmain viszont még „műfajon belül” sincs egyetértés. Jelen tanulmányban a demokráciaindexek műfaját áttekintve kívánok egyfelől egy hasznos és „feljövőben lévő” elemzési eszközkészletet részletesebben bemutatni, másfelől a hazai adatokra és trendekre fókuszálva szeretnék magam is hozzájárulni a jelzett rezsimek vitához. Utóbbi kapcsán

jelen tanulmányban igyekszem meggyőzően alátámasztani a demokráciaindexek segítségével azt az álláspontot, miszerint az Orbán-rezsim jelenlegi állapota nem összeegyeztethető a pluralista demokrácia (dahli) koncepciójával, méghozzá utóbbi hazai feltételeinek érdemi és rendszerszintű sérülése miatt. Másfelől szeretném azt is bemutatni, hogy a jellemzően jelentős fáziskésésben lévő indexek alkalmasak „legalább” a hibridizációs álláspont megerősítésére, de jóval súlyosabb következtetések is kiolvashatóak belőlük. Ezen a ponton szeretném végezetül bemutatni a leginkább sérült területeket, amelyek a politikai versengés minimalisra szorításának különféle dimenzióit takarják, és így még pontosabb megállapításokra adnak lehetőséget a továbbiakban.

ELŐZETES MEGFONTOLÁSOK

A demokráciaindexek műfajának ismertetését három, a képviseleti demokráciák minőségének értékelése kapcsán valamelyest alulexponált problémakör felvillantásával kezdem. Elsőként a demokrácia valamint a szabad és tisztességes választások téves megféleltetésének problémáját a – Terry Karl nevéhez köthető – (téves) elektoralizmus (fallacy of electoralism) kifejezéssel szeretném megvilágítani. A probléma abban áll, hogy a Schumpeter nyomán a demokráciát túlságosan leszűkítő elgondolások „a választási küzdelmet a demokrácia minden más dimenziója elé helyezve ignorálhatják azt a tényt, hogy a többpárti választások, még ha valóban versengők is, mégis érdemben zárhatják ki a lakosság jelentős részét a hatalomért vagy az érdekeik érvényesítéséért folytatott küzdelemből, továbbá a döntéshozatal jelentős területei eshetnek kívül a választott tisztségviselők látó- vagy hatáskörén” (Diamond, 1996: 22.). Azaz, Sartorival szólva (1970) az elméletek (absztrakció) szintjei közötti elmozdulás, így a „fogalmi nyújtás” (conceptual stretching) kockázata léphet fel, hiszen még a demokrácia procedurális-minimalista megközelítései sem elégszenek meg pusztán a (versengő) választások kritériumával, hanem azt számtalan polgári szabadságjoggal egészítik ki (Collier–Levitsky, 1997). Ezért a szűken értelmezett választások pillanatain túlmutató, az azok közötti időszak és a fennálló rendszer egészének folyamatait vizsgáló elemzések érvényesebb és hasznosabb megállapításokkal járhatnak. Nem véletlen, hogy az elmúlt évtizedek demokráciavitái során a formális és statikus szemlélet helyét fokozatosan átvette a demokrácia működésére fókuszáló dinamikus megközelítés (Ágh, 2012).

Másodsorban szeretném kiemelni azt a tényt, hogy a demokráciához szükséges elemek (amelyekről persze folyamatosan vita zajlik) mindegyikének egyszerre és egyúttal külön-külön is kielégítő mértékben kell jelen lennie (teljesülnie) egy demokratikus rezsimesorolás esetén (metafeltétel). A poliarchia (pluralista demokrácia) modelljének kifejtésekor Robert A. Dahl is jelezte, hogy „csak akkor nevezhető egy ország demokratikusnak, ha rendelkezik az összes politikai intéz-

ménnyel, amely szükséges a demokráciához”, továbbá az általa felsorolt kritériumok (intézmények) mindegyikének egyszerre kell „relatív magas” (vö. a következő bekezdés) szinten teljesülnie, persze az „emberi kapacitásokon belül maradván” (Dahl, 1998: 101.; Dahl, 2006: 84–87.). Ugyanezt a gondolatmenetet fogalmazza meg a későbbiekben Andreas Schedler is a „demokratikus választás láncolata” kapcsán, amelyben a demokrácia elemei „egy metaforikus láncolatot alkotnak, amely mint egy valóságos lánc, csak addig létezik, ameddig az elemek közötti összes kapcsolat megmarad teljesnek és töretlennek” (Schedler, 2002: 40.).

A harmadik problémakör már a mérhetőség kérdésének alapvető dilemmáit takarja. Az értékelések kapcsán a hibrid rezsimek világához hasonlóan, maguk a kutatók is sűrű zónába érkeznek, mivel az elemkonstellációról szóló vitán túl annak eldöntése, hogy az egyes elemek terén mi számít egy megközelítés (úgy a kutatók, mint egy-egy intézet esetén) „elégséges mértékű teljesülésnek” (vagy „érdemi sérülésnek”), egy bizonyos mértékű, a műfaj jellegéből adódó önkényességhez vezet. Hiszen bár egy-egy elem ideáltipikus mértékű teljesülésének vagy hiányának a lehetősége (szinte) elképzelhetetlen, a két szélsőség között viszont számtalan árnyalat létezik – amelyet a rezsimek dinamikus jellege még tovább bonyolít. Az elemek teljesülésének lehetséges elméleti fokozatai, valamint a rezsimek ezek közötti – akár inkrementális jellegű – működésbeli változásainak értékelése (klasszifikáció) és a meglévő (sok esetben szűkös) kategóriák közötti választások során az értékelést végző intézetek és kutatók nem kerülhetnek el egy bizonyos szintű önkényességet (és így az eredmények bizonyos fokú relativizálhatóságát), amelyet csak fokozott mértékű transzparenciával lehet valamelyest ellensúlyozni.

A DEMOKRÁCIAINDEXEK ÉS MAGYARORSZÁG ÉRTÉKELÉSE

Bár a demokráciaindexek témakörében hazai munkák nem igazán készültek a már jelzett Ágh-tanulmányt (2012), illetve egy jogállamiságra fókuszáló cikket (Jakab–Lőrinc, 2016) leszámítva, azonban a témakör a nemzetközi politikatudományban jelentősnek és kutatottnak számít (Munck–Verkuilen, 2002; Diamond–Morlino, 2004; Morlino, 2004; Campbell, 2008; Collier–Levitsky, 2009; Møller–Skaaning, 2010; Ringen, 2011; Coppedge et al., 2011; Högström, 2013; Völkel, 2015; Diamond et al., 2016; Geissel et al., 2016). A demokrácia schumpeteri elgondolására (2003) építő minimalista megközelítések alapvetően a (pártok közötti) *versengés* és az általános választójogra épülő *részvétel* két komponensét vizsgálják. Ehhez képest többletet jelent a dahli modell (1971), amelyben a nyilvánosságnak, a szerveződés szabadságának és egyéb intézményeknek kitüntetett szerepe lesz abban, hogy a vezetők valóban rezponzívok legyenek a vezetettek irányába. Ahogyan idővel újabb és újabb elemek és elvárások kerültek a modellekbe, úgy vált egyre kevésbé tarthatóvá a rezsimek bináris fel-

osztása demokráciákra és diktatúrákra, és egyre inkább a demokráciák minősége került a fókuszba. Részben ennek a folyamatnak az oka, részben pedig következménye a köztés zónával foglalkozó hibrid-irodalom felfutása.³

Bár a szűkebb demokráciadefiníciókon való túllendülés – különösen az európai megközelítések esetében – elterjedtnek mondható, azért a magasabb szinten aggregált és a demokrácia szűkebb (thin) felfogásával dolgozó amerikai *Polity*⁴ és *Freedom House* (FH) indexei továbbra is széles körben használatosak. Idővel azonban egyre több tényezőt vontak be a kutatásokba: például szocio-ökonómiai aspektusokat, a politikai és civil társadalmi részvétel dimenzióit, a politikai kultúrával kapcsolatos kritériumokat, az állam és a közigazgatás átláthatóságára és működésére fókuszáló dimenziókat. Míg az indexeket tartalmazó képzeletbeli skálának ugyancsak inkább a „minimalistább” oldalán helyezkedik el a Stockholm központú *International IDEA* indexe (IDEA GSoD), addig a demokrácia deklaráltan tágabb (thick) definíciójával dolgozó London központú *Economist Intelligence Unit Democracy Indexe* (EIU) és a német think-tank *Bertelsmann Stiftung Transformation Indexe* (BTI) jelenti a másik oldalt. Ezek mellett mindenképpen ki kell térni a göteborgi *Varieties of Democracy* (V-Dem) projektjére, amely kifejezetten a műfajt jellemző terminológiai káosz kezelésére jött létre (Coppedge et al., 2011), megalkotva a saját, indikátorok százaiból álló „történeti, multidimenzionális, diszaggregált és transzparens” megközelítést. A mutatókból a kutatók maguk állíthatják össze a saját demokráciadefiníciójuknak megfelelő indexeket, de vannak előre elkészített alaptípusok is.

A vizsgált indexek közötti különbségek kapcsán meg kell említeni az időbeli lefedettséget, amely a közel 15 éves tartománytól (EIU, BTI), több évtizeden át (IDEA, FH) egészen évszázados távlatokat is jelenthet (Polity, V-Dem). Az adatok tekintetében jellemzően a projektben résztvevő szakértők értékelése a döntő, bár például az *EIU* esetében megjelennek közvélemény-kutatási adatok is, ugyanakkor ezek elég kevés ország kapcsán érhetőek el. Meg kell jegyezni azt is, hogy a demokráciaindexeket, illetve a kapcsolódó jelentéseket és rangsorokat kiadó jelentősebb intézményeket különösen jellemzi az a fajta „tehetetlenségi erő”, amely általában is észlelhető a nagy szervezeteknél. Míg egy-egy kutató sokkal gyorsabban és szabadabban reagálhat újabb jelenségekre és a bekövetkezett változásokra, addig ezeknek a nagy intézményeknek a működése eleve hosszadalmas, rengeteg egyeztetés, regionális és globális kiigazítás után születnek meg az – előző évről szóló – anyagok, ráadásul kötik őket a saját korábbi eredményeik (pontszámaik) is. Így túl azon, hogy egyfajta „fáziskésés” jellemzi ezeket az intézeteket, sok tekintetben „kötött pályán” is mozognak – amely persze egyúttal előnyös a megbízhatóság és az összehasonlítás szempontjából. Ezek az intézetek tehát egyfajta „nehézlovasságnak”, míg az olyan kutatók, mint Wolfgang Merkel vagy Laza Kekic (akik a BTI és az EIU módszertanához járultak hozzá) a „könnyűlovasságnak” tekinthetők, akik gyorsabban tudnak reagálni és adott esetben új szemléleteket kidolgozni.

Freedom House (FH) – Freedom in the World (FiW)

Az 1972 óta létező *Freedom in the World* (FiW) alapvetően a *politikai jogok* (PR) és a *polgári szabadságjogok* (CL) kiterjedtségét vizsgálja, mindkét elem esetében 1-től 7-ig terjedő skálán értékeli az országokat, az 1-es pontszám esetén a leginkább „szabadnak” (vagy demokratikusnak), míg a 7-es esetén a legkevésbé szabadnak (vagy a leginkább autoriternek). Már a terminológia is jelzi, hogy alapvetően a hidegháborús narratíva (szabad és kommunista világ) bináris felosztásában közelíti meg a demokráciát. A két kategória pontszámainak számítani átlaga alapján három végső rezsimklasszifikáció lehetséges: „szabad” (1–2,5), „félleg szabad” (3,0–5,0) és „nem szabad” (5,5–7). Magyarország a (2018-as évről szóló) 2019-es jelentésben immáron a *polgári szabadságjogok* tekintetében is „3-as” besorolásra csúszott vissza, így az ország státusza „félleg szabad” lett, amely utoljára 1984 és 1989 között volt ugyanígy.

1. táblázat. A Freedom House *Freedom in the World* pontrendszere

<i>Politikai jogok</i> (PR)		<i>Polgári szabadságjogok</i> (CL)	
Összpontszám	PR besorolás	Összpontszám	CL besorolás
36–40	1	53–60	1
30–35	2	44–52	2
24–29	3	35–43	3
18–23	4	26–34	4
12–17	5	17–25	5
6–11	6	8–16	6
0–5	7	0–7	7

Összesen hét alkategóriára osztódik a két elem, az alkategóriák 3–4 indikátorra épülnek (összesen 25) és mindegyiket 0 és 4 pont között lehet osztályozni. Ezek a pontszámok összeadódva adják ki a két fő kategória értékét, azonban az alkategóriák pontszámait csak 2006 óta teszik közzé, amely miatt korábban kritika tárgya volt, hogy az értékelések nem átlátható módon jönnek létre (Munck–Verkuilen, 2002). Emellett az index mind a konceptualizáció, mind a módszertan tekintetében változott az idők során (Diamond et al., 2016), igaz ez nem a tanulmányban vizsgált elmúlt évtizedet érinti. Továbbá nem csak a hidegháború vége előtt, hanem manapság is joggal merülhet fel az – Egyesült Államok által finanszírozott – intézettel szemben az elfogultság vádja (Bollen–Paxton, 2000; Denk, 2013; Steiner, 2014; Bush, 2017), és azt is tudni lehet, hogy regionális bontásban erősen favorizálja Nyugat-Európát (Högström, 2013).

A legutóbbi évekig a *politikai jogok* feleltek az ún. választási demokrácia kiterjedtségének méréséért, amely a módszertan szerint azt jelenti, hogy „az ál-

lampolgárok maguk választhatják meg vezetőiket és képviselőiket, méghozzá szabad és tisztességes választások keretében, széles részvétel mellett”.⁵ A választási demokráciát eddig akkor „hitelesítették”, ha a *választási eljárás* alkategóriájában legalább 7 pontot (a lehetséges 12-ből) ért el egy ország, miközben a *politikai jogok* kategóriájában legalább 20 pontot (a lehetséges 40-ből). A 2017-es jelentés módszertanában már hozzátették azt a feltételt is, hogy a másik fő kategória (*polgári szabadságjogok*) 60 lehetséges pontszámából legalább 30-at érjen el egy adott ország. Magyarország elmúlt egy évtizedének értékelésbeli változásai a 2. táblázatban olvashatók, amelyből jól látszik, hogy a kritériumok rendszerszerű és érdemi sérülése következett be, leginkább a nyilvánosság szférájában (D), legkevésbé pedig a szorosabban vett politikai jellegűnek kevésbé tekinthető egyéni jogok (G) terén.

2. táblázat. Magyarország értékelése a *Freedom in the World* alapján

Kategóriák	Alkategóriák	2009	2019	2019-es arány*	Csökkenés mértéke*
Politikai jogok	A) Választási eljárás (12 p.)	12	9	75%	-25%
	B) Politikai pluralizmus és részvétel (16 p.)	15	11	69%	-25%
	C) Kormányzati működés (12 p.)	10	7	58%	-25%
	Kategória összesen (40 p.)	37	27	68%	-25%
Kategória 1–7 pont között		1	3		
Polgári szabadságjogok	D) Szólás- és vallásszabadság, illetve a nem vallásos meggyőződések szabadsága (16 p.)	16	10	69%	-38%
	E) Egyesülési és szervezeti szabadság (12 p.)	12	10	83%	-17%
	F) Jogállamiság (16 p.)	13	10	63%	-19%
	G) Személyi szabadság és egyéni jogok (16 p.)	14	13	81%	-6%
	Kategória összesen (60 pont)	55	43	72%	-20%
Kategória 1–7 pont között		1	3		
Összesen (100 pont)		92	70	70%	-22%

* Az elérhető összpontszámok arányában.

A módszertan szerint az *FH FiW* igyekszik megkülönböztetni a választási demokrácia és a liberális demokrácia kategóriáit, azonban míg az előbbi esetén léteznek a fent ismertetett eljárás, addig utóbbiról csupán annyit tudunk meg, hogy „a polgári szabadságjogok szélesebb körű, robosztusabb teljesítését követeli meg”.

A módszertan szerint a „szabad” országok tekinthetők liberális demokráciáknak, míg a „félig szabad” országok csupán „választási demokráciáknak”. Mivel az FH igen robusztus kategóriákkal, illetve könnyen teljesíthető és alapvetően formális, procedurális kritériumokkal dolgozik, azt lehet mondani, hogy az intézet meg lehetőségen „megengedő” demokráciafogalmat használ, amely kapcsán a „szabad” besorolás valójában nem garantálja a liberális demokráciát, míg a „félig szabad” értékelés adott esetben nem demokráciákat minősíthet választási demokráciának. Végezetül meg kell jegyezni, hogy a médiához kapcsolódó FH-elemzések (*Freedom of the Press, Freedom on the Net*) kiemelkedő színvonalúak, ugyanakkor azokat nem kapcsolják össze a többi jelentéssel.

Freedom House (FH) – Nations in Transit (NiT)

Az amerikai intézet kifejezetten az átmeneti országok demokratizációs folyamatai vizsgálatának céljával indította el 2005-ben a *Nations in Transit* (NiT) nevű projektjét. A FiW főkategóriájánál már megszokhatott 1–7-es skálán értékeli az egyes ország-jelentések a különféle alkategóriákat (4. táblázat), míg az egyes területekhez tartozó részpontszámok nyomán megszülető összesített demokráciapontszámok különféle rezsimek kategóriákhöz rendelhetőek (3. táblázat).

3. táblázat. A *Nations in Transit* végső pontrendszere és rezsimekdefiníciói

Inter-vallum	Elnevezés	Definíció
1–1,99	<i>Konzolidált demokrácia</i>	A leginkább liberális demokráciák.
2–2,99		A leginkább liberális demokráciák, de – döntően – a korrupció miatt alacsonyabb pontszámok.
3–3,99	<i>Félig konzolidált demokrácia</i>	Olyan választási demokráciák, ahol kisebb rendellenességektől eltekintve alapvetően teljesülnek a demokratikus kritériumok.
4–4,99	<i>Átmeneti vagy hibrid rezsimek</i>	Olyan választási demokráciák, amelyekben a vezetők kiválasztása épphogy eléri a minimális elvárásokat, miközben a demokratikus intézmények gyengék.
5–5,99	<i>Félig konzolidált autoriter rezsimek</i>	A választási demokráciák minimális követelményeinek sem tudnak igazán megfelelni, jellemzően olyan országok, amelyek igyekeznek autoriter jellegüket demokratikus intézmények és gyakorlatok mögé rejtetni.
6–7	<i>Konzolidált autoriter rezsimek</i>	Zárt társadalmak, ahol a diktatúrák megakadályozzák a politikai versenyt és a pluralizmust, miközben súlyosan sérülnek a politikai, polgári és emberi jogok.

Szeretném külön kiemelni, hogy itt expliciten is tetten érhető az a tény, miszerint a választási demokrácia fogalma alatt egy meglehetősen megengedő

értelmű megközelítést kell értenünk az *FH* esetében, hiszen az „átmeneti és hibrid” rezsimek kategóriáját is ezzel a definícióval jellemzik. Azaz a választási demokrácia koncepciója nem csupán a (konszolidált) liberális demokráciák csökkentett értékű („félleg konszolidált”) variánsainak, hanem egyúttal a hibrid rezsimek leírására is szolgál. Magyarország a legfrissebb (2018), azaz a 2017-es évről szóló jelentés szerint a „félleg konszolidált demokrácia” kategóriájából a „hibrid rezsim” besorolás felé tart (3,71 ponttal). Ha a rezsimdefiníciókat alaposabban megfigyeljük, akkor azt láthatjuk, hogy az utóbbi években a pontszámból következő „félleg konszolidált demokrácia” kategóriájának jellegzetességei (a civil társadalom független és aktív; a média alapvetően független és sokszínű; a kormányzás transzparens és elszámoltatható stb.) kevéssé egyeznek meg a hazai állapotokkal. Valószínűleg az újabb jelentésben már az „átmeneti vagy hibrid rezsim” kategóriába kerül át az ország (amelyben versengő, de nem okvetlenül szabad vagy fair választások vannak; a civil társadalom alapvetően független, de jelentős kormányzati nyomások is érhetik; a média alapvetően független és sokszínű, de a napi gyakorlatban komoly rendellenességek figyelhetők meg stb.). Ugyanakkor mivel több alkategória (*kormányzás demokratikus minősége, független média, korrupció*) pontszáma is már egyenesen az 5–5,99-es sávot („félleg konszolidált autoriter rezsim”) közelíti, illetve a 2018-ra vonatkozó jelentésben el is érheti azt, ezért ha az összes elem (számítási) átlaga nem is éri el a „félleg konszolidált autokrácia” szintjét, a demokratikus elemek együttesen és külön-külön is legalább kielégítő mértékű jelenlétének metafeltétele (lásd a bevezetőt) egyértelműen nem teljesül – így pedig semmiképp sem beszélhetünk demokráciáról. A fő kérdés tehát ezekben a kategóriákban – ahogyan a hazai rezsimitáiban is –, hogy Magyarország „csupán” hibrid rezsim vagy már autokrácia.

4. táblázat. Magyarország értékelése a *Nations in Transit* alapján

Kategóriák	2009	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
Kormányzás demokratikus minősége	2,50	4,50	42%	–33%
Választási eljárás	1,75	3,25	63%	–25%
Civil társadalom	1,75	3,00	67%	–21%
Független média	2,50	4,50	42%	–33%
Helyi önkormányzatiság demokratikus minősége	2,50	3,00	67%	–8%
Igazságszolgáltatás intézményrendszere és függetlensége	1,75	3,00	67%	–21%
Korrupció	3,00	4,75	38%	–29%
<i>Demokrácia-pontszám</i>	2,29	3,71	55%	–24%

IDEA International Global State of Democracy (IDEA GSoD)

A svéd *IDEA* a demokrácia promotálásával és szaktanácsadással foglalkozik a fejlődő országokban (Ágh, 2012: 63–64.), utóbbiak megértése és ösztönzése céljából pedig jellemzően minimális követelményekből építi fel a demokrácia fogalmát a kutatásaiban. Az *IDEA GSoD* adatbázisa⁷ az 1975 és 2017 közötti időszakról nyújt áttekintést különféle attribútumok, komponensek és indikátorok formájában, viszont ezeket nem aggregálja egy végső demokráciaindexbe. Az eddigiektől eltérően nem saját értékelések alapján zajlik a munka, hanem más adatbázisokból gyűjtik össze az információkat, amelyeket az egyes indikátorok korrelációját is figyelembe véve összesítenek (0–1-es skála, 1 pont a legjobb).

Az *IDEA* abból indul ki, hogy a demokrácia két legfontosabb elve az *állampolgári kontroll* a döntéshozatal során (és a döntéshozók felett), valamint a *politikai egyenlőség* (a kontroll gyakorlása során). Azaz a demokrácia a politikai döntések feletti kontrollt egyenlő módon osztja szét, amelyből egyenesen következik a politikai és a polgári jogok tisztelete. Kifejezetten hangsúlyozza, hogy ezek az elvek számtalan formában létezhetnek, így nem az intézményes megoldásokat, hanem a tényleges megvalósulásokat érdemes vizsgálni. Az eddigiekhez képest az *IDEA* valamelyest szélesebb és analitikusan disztíngváltabb spektrummal dolgozik, illetve az *alapvető jogok* esetében bizonyos *szociális jogok és minimális jóléti dimenziók* is – bár meglehetősen minimális mértékben – helyet kapnak.

5. táblázat. Magyarország értékelése az *IDEA GSoD* alapján

Kategóriák	2009	2017	2017-es arány	Csökkenés mértéke
Képviselői kormányzat demokratikussága	0,78	0,67	67%	-11%
Alapvető jogok	0,75	0,71	71%	-4%
Kormányzati ellensúlyok	0,71	0,60	60%	-11%
Pártatlan és méltányos közigazgatás	0,66	0,60	60%	-6%
Politika inkluzivitása*	0,63	0,58	58%	-5%
Átlagolt összpontszám*	0,71	0,63	63%	-8%

* Saját számítás: számtani átlagolás alapján.

Varieties of Democracy (V-Dem)

A *V-Dem*⁸ nem csupán a legfrissebb projektnek, hanem a „demokrácia mérésének” legsokoldalúbb megközelítésének is tekinthető. A 2014-ben Staffan I. Lindberg által alapított *V-Dem Intézet* egészen a 18. századig visszamenően elkészített és évente frissített adatbázisa egy jelentős nemzetközi kutatóhálózat közös munkájának köszönhető. A több ezer szakértő bevonásával zajló adatbázis-építés során több, mint 350 indikátorral dolgoznak, amelyeknek nagyjából a fele tekinthető „kemény” (kormányzati és egyéb hivatalos dokumentumokból származó) adatnak, míg a másik felét a szakértők értékelései teszik ki, akik a *de jure* szemlélettel szemben döntően a *de facto* politikai működésmódot vizsgálják. A *V-Dem* szerint a demokráciaindexek mögött húzódó eltérő koncepciók és a magas szinten aggregált elemzések miatt párhuzamos monológok zajlanak, amelyet azzal lehet leginkább kezelni, ha elfogadjuk a lehetséges megközelítések sokszínűségét és megpróbálunk minél kisebb szintű mutatószámokat a lehető leginkább transzparens módon létrehozni: ezeket pedig (kis építőköcként) számtalan formában illeszthetjük egymásra az aggregálások során. A legmagasabb szinten így a „demokrácia dimenziói” jelennek meg, amelyek külön indexek formájában is elérhetőek, az egyes elemek terén pedig különféle súlyozásokkal figyelnek az együttes teljesülés meta-feltételére.

A végső rezsimbesorolások nem közvetlenül az egyes demokráciadimenziók teljesüléséből következnek, hanem külön indexek jelzik őket, amelyek alapvetően négy típust különböztetnek meg. Magyarország besorolása 2009 és 2019 (2018) között liberális demokráciából (3) választási demokráciára (2) változott, amely a részletesebb, 0–9-es skálán a 8-as pontszámról az 5-ösre („gyenge” választási demokrácia) történő csökkenést jelent.

6. táblázat. A *Varieties of Democracy* rezsimtípusai

Pontszám	Elnevezés	Definíció
0	<i>Zárt autokrácia</i>	Nincsenek többpárti választások.
1	<i>Választási autokrácia</i>	De jure többpárti választások, de nem tisztességesek és szabadok, vagy nem ténylegesen többpártiak, vagy nem teljesítik a dahli kritériumokat (választási demokráciaindex).
2	<i>Választási demokrácia</i>	De facto szabad és tisztességes választások, amelyek teljesítik a dahli kritériumokat (azaz választási demokráciák), de nem teljesülnek kielégítő mértékben a liberális komponensek.
3	<i>Liberális demokrácia</i>	De facto tisztességes, szabad és többpárti választások, és a dahli kritériumokon túl teljesülnek a liberális komponensek.

Fontos megjegyezni, hogy a *V-Dem* többi demokráciaindexé által is felhasznált *választási demokrácia (poliarchia) -index* az eddigi demokráciafogalmakhoz képest (ám Dahl gondolatmenetéhez híuen) szigorúbb és robosztusabb szemléletével mind a szólásszabadság, mind az alternatív információforrások, mind az egyesülés szabadságának kritériumát átfogóbban vizsgálja, és – amely talán még fontosabb – mindezt nem csupán a választásokra koncentrálva teszi. A legfrissebb (2019), 2018-as évre vonatkozó adatok alapján, a különféle demokráciadimenziókban (0–1 pont között, 1 pont a legjobb) tapasztalható változások azt mutatják, hogy Magyarország a *liberális*, a *részvételi*, a *deliberatív* és az *egalitárius* demokrácia-konceptiókkal semmiképp sem feleltethető már meg (hiszen a lehetséges pontszámok 32–44%-át éri el). A *választási demokráciaindex* (amelyben Bosznia-Hercegovina és Koszovó mögött állunk) tekintetében különösen a demokratikus nyilvánosság sérülése a szembeötlő, az összkép pedig jelentős de-demokratizálódást mutat, amely a *V-Dem* rezsimtipológiája esetében a választási autokrácia felé tartó mozgást jelenti.

7. táblázat. Magyarország értékelése a *V-Dem Választási demokráciaindexé* alapján

Kategóriák	2009	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
Egyesülés szabadsága	0,86	0,73	73%	-13%
Tiszta választások	0,93	0,71	71%	-22%
Szólásszabadság és alternatív információforrások	0,95	0,62	62%	-33%
Választott hivatalok	1	1	100%	0
Választójog	1	1	100%	0
$\Sigma = \text{Electoral democracy (polyarchy) index}$	0,82	0,54	54%	-28%

8. táblázat. Magyarország értékelése a *V-Dem Liberális demokráciaindexé* alapján

Kategóriák	2009	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
<i>Electoral democracy index</i>	0,82	0,54	54%	-28%
<i>Liberal component index</i>	0,90	0,79	79%	-11%
Jog előtti egyenlőség és egyéni szabadság (jogállamiság)	0,95	0,89	89%	-6%
Az igazságszolgáltatás, mint a végrehajtás korlátja	0,91	0,79	79%	-12%
A törvényhozás, mint a végrehajtás korlátja	0,88	0,63	63%	-25%
$\Sigma = \text{Liberal democracy index}$	0,72	0,44	44%	-28%

9. táblázat. Magyarország értékelése a V-Dem Részvételi demokráciaindex alapján

Kategóriák	2009	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
<i>Electoral democracy index</i>	0,82	0,54	54%	-28%
<i>Participatory component index</i>	0,70	0,59	59%	-11%
Civil társadalmi részvétel	0,78	0,56	56%	-22%
Közvetlen szavazási index	0,32	0,35	35%	+3%
Helyi önkormányzati index	0,97	0,92	92%	-5%
Regionális önkormányzati index	0,99	0,77	77%	-22%
$\Sigma = \textit{Participatory democracy index}$	0,61	0,32	32%	-29%

10. táblázat. Magyarország értékelése a V-Dem Deliberatív demokráciaindex alapján

Kategóriák	2009	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
<i>Electoral democracy index</i>	0,82	0,54	54%	-28%
<i>Deliberative component index</i>	0,71	0,52	52%	-19%
Döntések átlátható és ésszerű igazolása, * skála: 0–3	1,87	1,25	42%	-20%
Döntések közjóval történő igazolása, * 0–4	2,65	2,83	71%	+5%
Ellenvélemények tisztelete, * 0–5	2,77	1,64	33%	-22%
Konzultáció mértéke, * 0–5	2,55	2,19	44%	-7%
Társadalmi vita és valódi bevonás a döntéshozatal során, * 0–5	2,70	2,17	43%	-11%
$\Sigma = \textit{Deliberative democracy index}$	0,61	0,32	32%	-29%

11. táblázat. Magyarország értékelése a V-Dem Egalitárius demokráciaindex alapján

Kategóriák	2009	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
<i>Electoral democracy index</i>	0,82	0,54	54%	-28%
<i>Egalitarian component index</i>	0,85	0,68	68%	-17%
Szabadságjogok védelmének egyenlősége (társadalmi csoportok között)	0,89	0,72	72%	-17%
A tényleges politikai hozzáférés egyenlősége (társadalmi csoportok között)	0,83	0,76	76%	-7%
Erőforrások egyenlő eloszlása	0,79	0,67	67%	-12%
$\Sigma = \textit{Egalitarian democracy index}$	0,70	0,40	40%	-30%

Economist Intelligence Unit Democracy Index (EIU)

Az angol *EIU* – amely 2006 óta adja ki a világ 167 országára kiterjedő jelentéseit – hangsúlyozza, hogy az *FH* által összemossott „szabadság” és „demokrácia” terminusai korántsem szinonimái egymásnak, és a demokrácia fogalmának tágabb vizsgálata szükséges. A demokrácia szűken értelmezett megközelítésével dolgozó *FH* felfogásával szemben az *EIU* azt vallja, hogy a „politikai jogokra és polgári szabadságjogokra korlátozódó mérések nem elég tágasak”, hiszen „nem, vagy nem kielégítő mértékben tartalmazzák a demokrácia minőségét meghatározó jellegzetességeket”. Az *EIU* módszertanában az igazi innovációt a (demokratikus) *politikai kultúra* és a *politikai részvétel* hangsúlyos volta jelenti. Az előbbi azért fontos, mivel a demokrácia több mint intézmények összessége, és a demokratikus politikai kultúra elengedhetetlen a legitimitációhoz, hiszen a „passzív és apatikus, behódoló és alattvalói attitűddel bíró állampolgárság nem összeegyeztethető a demokráciával”, amelyben a mindenkori vesztes pártok és támogatóik elfogadják a szavazás eredményét és a hatalom békés átadásának mechanizmusait. Ugyanennek a jelenségnek a másik oldala a tényleges politikai részvétel vizsgálata, amelyet az *EIU* szerint túlságosan leszűkít, ha csupán a kormányzatokra, mint társadalmi konstrukciókra koncentrálunk, hiszen „az egészséges demokráciák igénylik az állampolgárok közélettel kapcsolatos aktív, szabadon választott részvételi formáit”. A demokráciák akkor „gyarapodnak, ha az állampolgárok részt vesznek a közéleti vitákban, képviselőket választanak és pártokhoz csatlakoznak”, míg „széles, fenntartható részvétel nélkül a demokráciák elszáradnak és szűk, választott csoportok kiváltságává válnak”.⁹ Összességében tehát az *EIU* nem csupán több dimenziót vizsgál, hanem a „free and fair” követelményt is mélyebben értelmezi, és kiemelten vizsgálja a demokrácia „szoftver jellegű” aspektusait.

A módszertant tekintve az *EIU* következetesen ugyanazt a 60 indikátort (kérdést) vizsgálja, mindegyik esetében két vagy három lehetőség közül kell választania a kutatóknak, amelyek közül néhányat survey felvételek vagy más elérhető statisztikák alapján kell a megadott sávokba besorolniuk, ám többségben vannak azok a kérdések, amelyeket a szakértőknek kell értékelniük. Ezen pontszámok összeadásából, illetve az összegeknek egy 0–10-es skálára (10 a legjobb) történő konvertálása során jön létre az öt kategória értékelése, majd az öt pontszám átlagából a végső demokráciaindex, amelyhez egy rezsimtípológia is tartozik (12. táblázat). Jól látható, hogy a szűkebb és statikusabb megközelítések helyett az *EIU* a demokráciák működésére és fenntarthatóságára helyezi a hangsúlyt, így a formális kritériumok helyett a tényleges jellemzők kerülnek a fókuszba. A „teljes értékű demokrácia” így bizonyos értelemben robosztusabb és ellenállóbb, mint az eddig megszokott „liberális demokrácia” terminusa, míg a „hibás demokrácia” (flawed democracy) egy kisebb-nagyobb mértékben – illetve a mozgás irányától függően még vagy már

– üresebb demokratikus épületnek (homlokzatnak) tekinthető, ahol a stabil, fenntartható és működőképes demokráciához a valódi, mélyebb állampolgári részvétel aspektusai is szükségesek lennének. Míg az utóbbi kategória a „választási demokráciák” többé vagy kevésbé demokratikus formáival feleltethető meg, addig a „hibrid rezsimek” már a versengő autoriter és a választási autokráciák világát jelentik.

12. táblázat. Az *Economist Intelligence Unit* rezsimtípusai

Pontszám	Elnevezés	Definíció
0–3,99	<i>Autoriter rezsimek</i>	A politikai pluralizmus teljes hiánya vagy súlyos korlátozottsága jellemzi, a legtöbb ilyen ország nyílt diktatúra. A demokrácia néhány formális intézménye létezik, de kevés valódi tartalommal; a választások (ha egyáltalán vannak) se nem tisztességesek, se nem szabadok; a polgári szabadságjogok súlyos megsértése, a politikai nyilvánosság és a független igazságszolgáltatás hiánya, vagy részleges volta jellemzi.
4–5,99	<i>Hibrid rezsimek</i>	A választások az érdemi rendellenességek miatt többnyire se nem szabadok, se nem tisztességesek. A kormányzati nyomásgyakorlás mind az ellenzéki pártokra, mind jelöltjeikre nézve rendszeres. A „hibás demokráciákhoz” képest még súlyosabb hiányosságok tapasztalhatóak a <i>kormányzat (demokratikus) működése</i> , a <i>politikai részvétel</i> és a <i>politikai kultúra</i> terén. A korrupció széleskörű, miközben a jogállam és a civil társadalom gyenge. Tipikus az újságírók zaklatása (nyomásgyakorlás) és az igazságszolgáltatás függő helyzete.
6–7,99	<i>Hibás demokrácia</i>	A tisztességes és szabad választások mellett, még ha problémák elő is fordulnak (mint például médiaszabadság megsértése), tiszteletben tartják az alapvető polgári szabadságjogokat. Azonban a demokrácia más aspektusai tekintetében jelentős hiányosságok tapasztalhatóak, különös tekintettel a <i>kormányzat (demokratikus) működése</i> , a <i>politikai részvétel</i> és a <i>politikai kultúra</i> területeire. A merkeli koncepció defektusos demokráciájával feleltethető meg.
8–10	<i>Teljes értékű demokrácia</i>	Azok az országok, amelyek nem csupán az alapvető politikai jogokat és polgári szabadságjogokat tartják tiszteletben, hanem a demokratikus politikai kultúra attribútumával is rendelkeznek. A <i>kormányzat (demokratikus) működése</i> kielégítő, a nyilvánosság független és sokszínű, létezik a fékek és ellensúlyok hatékony rendszere, ahogyan az igazságszolgáltatás is autonóm, amelynek döntéseit végrehajtják. Csak korlátozott hiányosságok figyelhetők meg a demokráciák működése kapcsán.

Az EIU-jelentésekben Magyarország a „hibás demokráciák” kategóriájának felső harmadából annak alsó harmadára csúszott vissza, közelebb kerülve a „hibrid rezsimekhez”, mint a „teljes értékű demokráciákhoz”. A legutóbbi jelentésben az egy évvel korábbihoz képest a *politikai kultúra* kategória pontszáma jelentősen romlott, viszont ezt az országgyűlési választások relatíve magas részvételi aránya, illetve az emiatt megnövekvő *politikai részvétel* pontszáma ellensúlyozni tudta.

13. táblázat. Magyarország értékelése az EIU *Demokráciaindex*e alapján

Kategóriák	2008	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
Választási eljárás és pluralizmus	9,58	8,75	88%	-8%
Kormányzat (demokratikus) működése	6,07	6,07	61%	0
Politikai részvétel	5,56	5,00	50%	-6%
Politikai kultúra	6,88	6,25	63%	-6%
Polgári szabadságjogok	9,12	7,06	71%	-21%
<i>Demokrácia-pontszám</i>	7,44	6,63	66%	-8%

Bertelsmann Transformation Index (BTI)

A német Bertelsmann Stiftung a fejlődő és az átalakuló országok komplex vizsgálatának és nyomon követésének céljával szintén 2006 óta (kétévente) közli a *Transformation Index* két összetevőjének, a *Status Index* (SI) és a *Governance Index* (GI) pontszámait és a hozzájuk tartozó jelentéseket. A mögöttes demokráciakoncepció Wolfgang Merkel „beágyazott demokrácia” modelljével feleltethető meg (Merkel, 2004), amelyben a választási rendszer és a vertikális elszámoltathatóság nem csupán a polgári és a politikai szabadságjogok, a horizontális elszámoltathatóság vagy a kormányzásra való tényleges képesség dimenzióiba, hanem a civil társadalom egészébe és a szocioökonómiai kontextusba is beágyazott. A dahli modellen túlmutató megközelítés ennek megfelelően a jogállamisággal és szociális piacgazdasággal ötvözött demokrácia minőségét (a *politikai* és a *gazdasági átalakulás* – SI) és a *jó kormányzást* (GI) vizsgálja, összesen 17 kritérium 52 indikátorának segítségével.

A *politikai átalakulás* a képviselőlet minőségét a demokratikus konszolidáció vizsgálatának érdekében kiterjeszti a *demokratikus intézmények stabilitásának* valamint a *politikai és társadalmi integráció* különféle dimenzióinak vizsgálatára. A *gazdasági átalakulás* nem csupán a szűken értelmezett gazdasági teljesítmény szempontját, hanem a *társadalmi igazságosság*, a *szociális biztonság*, az *esélyegyenlőség* és a *fenntarthatóság* dimenzióit is bevonja egy ország gazdasági

berendezkedésének értékelésébe. A *jó kormányzást* vizsgáló *GI* pedig a kormányzás és a közpolitikai döntéshozatal folyamatát és minőségét vizsgálja, beleértve például az *elitek és a társadalom szintjén jelen lévő konszenzus mértékét* is. Jelentős innováció tehát az eddigiekhez képest, hogy a komplex megközelítésbe a nemzetközi trendekhez hasonlóan (WEF, SGI) bekerültek a good governance és a fenntarthatóság dimenziói is. Utóbbiak többek között a civil társadalom és a nagypolitika között elterülő köztes politika világát vizsgálják – éppen azt, amelyben Magyarország nagyon jelentősen visszacsúszott: a vizsgált 129 országból a *GI* esetében 2008-ban még a 17., míg 2018-ban már csak a 79. helyezést érte el. Fontos jelezni, hogy a 2018-as évszám a jelentés megjelenésének évét jelzi, de a kemény adatokat nem számítva a pontszámok alapvetően a 2017-es év elejének állapotára vonatkoznak.¹⁰

A vizsgált területeket egy egységes, 1–10 pontos skálán (10 a legjobb)¹¹ értékeli, amely kapcsán egy fél pont deficitnél valójában komolyabb üzenetértéke van egy esetleges 9,5 pontnak. Az összesített pontszámhoz kapcsolódik egy rezsimitológia is:

- 1–3,99 *Keményvonalas autokrácia*: a demokratizációs trendek teljes hiánya.
- 4–4,99 *Moderált autokrácia*: csak nyomokban vannak jelen bizonyos mértékű alkotmányos és politikai részvételi minimum sztenderdek.
- 5–5,99 *Súlyosan sérült demokrácia*: a jogállamiság súlyos hiányosságai, az ellenzék korlátozott lehetőségei és választási manipulációk jellemzik.
- 6–7,99 *Defektusos demokrácia*: a relatíve szabad választások ellenére a politikai jogok és polgári szabadságjogok, illetve a valódi hatalommegosztás nem elégséges mértékben biztosított. Bár hosszú éveken át stabilak maradhatnak ezek az országok, mindazonáltal hajlamosak a politikai krízisek megélésére is.
- 8–10 *Konzolidálódó demokrácia*: jelentős a demokrácia elfogadottsága és kiterjedtek a hozzá kapcsolódó valódi struktúrák mind a képviselői minősége, mind a politikai kultúra terén – azaz a demokrácia társadalmi „lehorogonyozottsága” és beágyazottsága a jellemző.

A módszertan kifejezetten jelzi, hogy néhány (7) alkategóriának együttesen és mindegyiknek legalább egy minimális szinten (3–6 pontos küszöböknek megfelelően) kell teljesülnie bármilyen demokrácia-besoroláshoz. A küszöbértékek és a hazai pontszámok a „szabad és tisztességes választások” (6 vs. 7), a „hatalommegosztás” (4 vs. 5), illetve a „szólásszabadság” (4 vs. 6) alkategóriáiban kerültek leginkább közel egymáshoz 2017 elejére. Magyarország a *BTI* értékelésében a 2000-es évek második felében egy demokratikusan konszolidálódó, a szociális piacgazdaság tekintetében alapvetően fejlett, valamint kielégítő governance teljesítménnyel rendelkező ország volt, amely az elmúlt évtized de-demokratizációs folyamata nyomán a hibridizálódást látványosan jelző „defektusos demokrácia” kategóriájába került, összefüggésben a *gazda-*

sági átalakulás és a *governance* minőségének súlyos mértékű leromlásával.¹² Ugyancsak megemlítendő, hogy eközben több (akár a rezsimbesoroláskor kiemelten kezelt) alkategória (lásd 15. táblázat) terén is 50% környékére, vagy az alá zuhantak a pontszámok (vö. metafeltétel).

14. táblázat. Magyarország értékelése a *Bertelsmann Transformation Index* alapján

	2008	2018
Politikai átalakulás (demokrácia)	9,35	7,15
	konzolidálódó demokrácia	defektusos demokrácia
Államiság	10	9,3
Politikai részvétel	10	7,5
Jogállamiság	9,25	6
Demokratikus intézmények stabilitása	9	6,5
Politikai és társadalmi integráció	8,5	6,5
Gazdasági átalakulás	9	7,71
	fejlett	működőképes
Szocioökonómiai fejlettség mértéke	10	8
A piac (verseny) működése	10	8,5
Valuta és árfolyam stabilitása	8,5	7,5
Magántulajdon védelme	10	8,5
Jóléti rezsim	9	7,5
Gazdasági teljesítmény	7	8
Fenntarthatóság	8,5	6
Governance Index	6,7	4,4
	jó	közepes
Döntéshozatal strukturális és társadalmi körülményei, * fordított skála	1,6	1,9
Kitűzött célok koherenciája és megvalósítása	8,33	5,66
Erőforrások hatékony kihasználása	7,33	5,33
Eliték és a társadalom szintjén jelen lévő konszenzus mértéke	8	5
Nemzetközi együttműködés	9,33	5,66

15. táblázat. Magyarország értékelése a *BTI State of Political Transformation* alapján

Kategóriák	2008	2018	2018-as arány	Csökkenés mértéke
Államiság	10	9,3	92%	-8%
Erőszakmonopólium kiterjedtsége	10	10	100%	0
Állami hatalom elfogadottsága	10	9	89%	-11%
Vallási dogmák befolyása nélküli törvényes rend és intézmények	10	8	78%	-22%
Alapvető közigazgatás	10	10	100%	0
<i>Politikai részvétel</i>	10	7,5	72%	-28%
Szabad és tisztességes választások	10	7	67%	-33%
Demokratikus kormányzás lehetősége	10	10	100%	0
Egyesületi és gyülekezési jogok	10	7	67%	-33%
Szólásszabadság	10	6	56%	-44%
<i>Jogállamiság</i>	9,25	6	56%	-36%
Hatalommegosztás	10	5	44%	-56%
Független bírói hatalom	9	6	56%	-33%
Hivatali hatalommal való visszaélés	8	6	56%	-22%
Polgári szabadságjogok	10	7	67%	-33%
<i>Demokratikus intézmények stabilitása</i>	9	6,5	61%	-28%
Demokratikus intézmények teljesítménye	8	6	56%	-22%
Demokratikus intézmények elfogadottsága a releváns szereplők körében	10	7	67%	-33%
<i>Politikai és társadalmi integráció</i>	8,5	6,5	61%	-22%
Pártrendszer beágyazottsága és stabilitása	9	7	67%	-22%
Társadalom és a politikai rendszer közötti közvetítő közegek (egyesületek, érdekcsoportok stb.)	8	6	56%	-22%
Demokrácia támogatottsága	9	7	67%	-22%
Társadalmi tőke, aktivitás, bizalom	8	6	56%	-20%
<i>Demokráciapontszám</i>	9,35	7,15	68%	-24%

Összefoglaló táblázatok

A Magyarország mellett Románia és Szlovákia rangsorváltozásait jelző 16. táblázat után szeretném bemutatni az eddig tárgyalt demokráciaindexek összesített (17.) táblázatát. Itt a különféle demokráciaindexeknél a harmadik oszlopban azt jelzem vázlatosan, hogy milyen dimenziókkal dolgoznak: fentről lefelé haladva igyekszem jelezni, hogy melyek azok a legfontosabb pluszdimenziók (+), amelyek bekerülnek az egyes megközelítésekbe, illetve, hogy milyen súlyllyal esnek latba: (+)/+ /++ /+++ . A sorrend tehát tekinthető egyfajta „erőssorrendnek” is: minél lentebb kapott helyet egy index, annál több dimenzióval dolgozik, illetve azokat mélyebben is vizsgálja, azaz egyre kiterjedtebbé válik a társadalmi-gazdasági fókusz a szűken értelmezett politikai helyett.

16. táblázat. Magyarország, Szlovákia és Románia helyezései négy intézet rangsorában

Ország/Index	2008/2009	2018/2019
<i>FH FiW</i>		
Magyarország	37	86
Szlovákia	45	49
Románia	64	66
<i>V-Dem Választási demokrácia</i>		
Magyarország	38	93
Szlovákia	30	29
Románia	63	69
<i>EIU Democracy Index</i>		
Magyarország	40	57
Szlovákia	44	44
Románia	50	66
<i>BTI Democracy Status</i>		
Magyarország	5	32
Szlovákia	10	10
Románia	18	17

17. táblázat. Magyarország értékelése a vizsgált demokráciaindexek fényében

Idő- és skála-intervallumok*	Index	Bekertülő (újabb) dimenziók	Demokrácia-típus	Előtte	Utána
2009–2019 (2018) PR, CL: 1–7 Σ: 100	FH FIW	(+) nyitnasság + politikai jogok + polgári szabadságjogok + jogállamiság és horizontális elszámoltathatóság	választási és liberális (konszolidált) demokrácia	PR: 1 CL: 1 Σ: 92 szabad	PR: 3 CL: 3 Σ: 70 félíg szabad
2009–2018 (2017) 1–7	FH NiT	+ civil társadalom + állami és helyi szintű kormányzat demokratikus működése + nyitnasság	választási és liberális (konszolidált) demokrácia	2,29 konszolidált demokrácia	3,71 félíg konszolidált demokrácia
2009–2019 (2018) 0–1	V-Dem – Választási demokrácia	++ politikai jogok ++ polgári szabadságjogok ++ nyitnasság	poliarchia	0,82	0,54
2009–2019 (2018) 0–1	V-Dem – Liberális demokrácia	++ jogállamiság ++ horizontális elszámoltathatóság	választási és liberális demokrácia	0,72 liberális demokrácia	0,44 választási demokrácia (-)
2009–2017 (2017) 0–1	IDEA GsoD	+ alapvető szociális jogok és minimális jóléti dimenziók + politikai részvétel	liberális demokrácia	0,71	0,63
2009–2019 (2018) 0–1	V-Dem – Részvételi demokrácia	+++ politikai részvétel	részvételi demokrácia	0,61	0,32
2009–2019 (2018) 0–1	V-Dem – Deliberatív demokrácia	+++ deliberatív és nyitnasságbeli dimenziók	deliberatív demokrácia	0,61	0,32
2009–2019 (2018) 0–1	V-Dem – Egalitárius demokrácia	+++ egyének és társadalmi csoportok közötti egyenlőség	egalitárius demokrácia	0,70	0,40
2008–2018 (2018) 0–10	EIU	++ demokratikus politikai kultúra és politikai részvétel	beágyazott demokrácia	7,44 hibás demokrácia (+)	6,63 hibás demokrácia (-)
2008–2018 (2017) 1–10	BTI – Politikai átalakulás Gazdasági átalakulás Governance Index	++ politikai és társadalmi integráció ++ demokratikus intézmények és a demokrácia működése ++ piacgazdaság (szociális aspektusokkal) ++ good governance	beágyazott demokrácia	9,35 konszolidáló demokrácia	7,15 defektusos demokrácia

* Zárójelben az utolsó jelentés által vizsgált tényleges év.

AZ INDEXEK KERESZTMETSZETEI ÉS MAGYARORSZÁG ÉRTÉKELÉSE

Végezetül szeretném bemutatni a de-demokratizáció folyamata nyomán leginkább sérült területeket és a hozzájuk kapcsolódó keresztmetszeti táblázatot, amelyek a politikai versengés minimálisra szorításának különféle dimenzióit takarják, és így talán hasznosak lehetnek a kurrens rezsimité számára is. A releváns demokráciaindexek középszintű komponenseit és indikátorait megvizsgálva alapvetően öt súlyosan sérült területet különböztettem meg: (1) nyilvánosság; (2) a kormányzat demokratikus működése; (3) részvétel; (4) választások; (5) jogállam, alkotmányos kontroll és horizontális elszámoltathatóság.

18. táblázat. Magyarország a nyilvánossághoz köthető értékelésekben

Kategóriák	Index	Jelentések évszámai	Előtte	Utána	Arány utána	Csökkenés mértéke
Független média	FH NiT	2009–2018	2,50	4,50	42%	–33%
Nyomtatott sajtó szabadsága	FH Freedom of the Press	2009–2017	21 szabad	44 félig szabad	56%	–23%
	Riporterek határok nélkül	2009–2018	5,50 jó	30,44 problémás		
Internet szabadsága	FH Freedom of the Net	2012–2018	19 szabad	29 szabad	71%	–10%
Média- szabadság státusza	EIU	2017	n. a.	nagyrészt nem szabad	55% (6/11)	n. a.
Szólás- szabadság	FH FiW	2009–2019	16	10	63%	–38%
	BTI	2008–2018	10	6	56%	–37%
	V-Dem	2009–2019	0,96	0,68	68%	–28%
Média- cenzúra (közvetett is)	V-Dem	2009–2019	3,58	2,07	52%	–38%
Kritikus média jelenléte	V-Dem	2009–2019	2,60	1,70	57%	–30%
Alternatív információ- források	V-Dem	2009–2019	0,86	0,53	53%	–33%

19. táblázat. Magyarország a kormányzat demokratikus működéséhez köthető értékelésekben

Kategóriák	Index	Jelentések évszámai	Előtte	Utána	Arány utána	Csökkenés mértéke
Kormányzás demokratikus minősége	FH NiT	2009–2018	2,50	4,50	42%	–33%
Állami korrupció	FH NiT	2009–2018	3,00	4,75	38%	–29%
Politikai korrupció	V-Dem	2009–2019	0,32	0,47	53%	–15%
Hivatali hatalommal való visszaélés	BTI	2008–2018	8	6	56%	–22%
Kiszámítható és tisztességes közigazgatás	IDEA GSoD	2009–2017	0,72	0,59	59%	–13%
Demokratikus intézmények teljesítménye	BTI	2008–2018	8	6	56%	–22%
Demokratikus intézmények elfogadottsága a releváns szereplők körében	BTI	2008–2018	10	7	67%	–33%
Döntések átlátható és ésszerű igazolása, * skála: 0–3	V-Dem	2009–2019	1,87	1,25	42%	–20%
Ellenvélemények tisztelete, * 0–5	V-Dem	2009–2019	2,77	1,64	33%	–22%

20. táblázat. Magyarország a politikai részvételhez köthető értékelésekben

Kategóriák	Index	Jelentések évszámai	Előtte	Utána	Arány utána	Csökkenés mértéke
Civil társadalom	FH NiT	2009–2018	1,75	3,00	67%	–21%
	V-Dem	2009–2019	0,81	0,49	49%	–32%
Civil szervezetek elnyomása, * skála: 0–4	V-Dem	2009–2019	3,60	2,23	56%	–34%
Politikai részvétel	EIU	2008–2018	5,56	5,00	50%	–6%
Egyesületi és gyülekezési jogok	BTI	2008–2018	10	7	67%	–33%
Politikai és társadalmi integráció	BTI	2008–2018	8,5	6,5	61%	–22%
Pártrendszer beágyazottsága és stabilitása			9	7	67%	–22%
Társadalom és a politikai rendszer közötti közvetítő közegek			8	6	56%	–22%
Demokrácia támogatottsága			9	7	67%	–22%
Társadalmi tőke, aktivitás, bizalom			8	6	56%	–22%
Társadalmi vita és valódi bevonás a döntéshozatal során, * 0–5	V-Dem	2009–2019	2,70	2,17	43%	–11%

21. táblázat. Magyarország a választásokhoz köthető értékelésekben

Kategóriák	Index	Jelentések évszámai	Előtte	Utána	Arány utána	Csökkenés mértéke
Választási eljárás	FH NiT	2009–2018	1,75	3,25	63%	–25%
	FH FiW	2009–2019	12	9	75%	–25%
Tiszta választások	IDEA	2009–2017	0,84	0,71	71%	–13%
	GSoD	2009–2019	0,93	0,71	71%	–22%
	V-Dem					
Választási folyamat és pluralizmus	EIU	2008–2018	9,58	8,75	88%	–8%
Szabad és tisztességes választások	BTI	2008–2018	10	7	67%	–33%

22. táblázat. Magyarország a jogállam, alkotmányos kontroll és horizontális elszámoltathatóság dimenzióihoz köthető értékelésekben

Kategóriák	Index	Jelentések évszámai	Előtte	Utána	Arány utána	Csökkenés mértéke
Igazságszolgáltatás intézményrendszere és függetlensége	FH NiT	2009–2018	1,75	3	67%	–21%
	IDEA		0,68	0,64	64%	–4%
	GSoD	2008–2018	9	6	56%	–33%
	BTI					
Törvényhozás, mint a végrehajtás korlátja	IDEA	2009–2017	0,68	0,63	63%	–5%
	GSoD	2009–2019	0,88	0,63	63%	–25%
	V-Dem					
Hatalommegosztás	BTI	2008–2018	10	5	44%	–56%
Polgári szabadságjogok	FH FiW	2009–2019	55	43	72%	–20%
	IDEA		0,83	0,70	70%	–13%
	GSoD	2008–2018	9,12	7,06	71%	–21%
	EIU	2008–2018	10	7	67%	–33%
	BTI					
Jogállamiság	V-Dem	2009–2019	0,89	0,73	73%	–16%
	BTI	2008–2018	9,25	6	56%	–36%
	FH FiW	2009–2019	13	10	63%	–19%

KÖVETKEZTETÉSEK

Az indexek keresztmetszetei (és a kapcsolódó jelentések) alapján egy olyan rezsim képe rajzolódik ki, amelyet egy súlyosan korlátozott politikai-közéleti nyilvánosság; egy mélyen korrump, az állami hatalmat a saját érdekei érvényesítésére rutinszerűen felhasználó hatalom; egy felülről irányított, top-down jellegű antidemokratikus és valódi társadalmi részvétel nélküli politikai univerzum; a választások formális feltételeinek is jelentős sérülése; valamint a jogállami ke-

reték súlyos eróziója jellemez (18–22. táblázatok). A hazai politikai berendezkedés ilyen mértékű és rendszerszintű sérülése esetén megglátásom szerint egyértelmű, hogy az Orbán-rezsim *hegemón és autoriter* természete nem egyeztethető össze a *pluralista demokrácia* (dahli) koncepciójával, amelyben nem csupán az egyes elemek (teljesülésének) átlaga kell(ene), hogy elérjen egy meghatározott szintet, hanem azok mindegyikének külön-külön is kielégítő mértékben kell(ene) jelen lennie. Schedler metaforájával élve a „demokratikus választás láncolata” megtört, nem csupán rendszerszinten tekinthető érdeminek a sérülés, hanem több láncszem kiesésével maga a láncolat is megszűnt létezni. A további rezsimbesorolást és a rezsimvitát nehezíti, hogy nem egy, hanem több, egymással is összefüggő ponton (elemen) lehet érdemi sérülést regisztrálni, így a *demokratikus versengésnek a különféle szinteken történő szimultán és egymást erősítő, rendszerszintű aláásása és kiüresítése a legfontosabb jellemző*.

Ez a tény – amelyet a 2018-as választások kapcsán már az EBESZ előzetes megállapításai és következtetései is kiemelnek¹³ – mindenképpen alátámasztja a Levitsky–Way szerzőpáros (2002, 2010) által bevezetett, az inkumbens és az ellenzék közötti szisztematikusan „egyenlőtlen játéktér” (uneven playing field) koncepciójának hazai érvényességét, különösen az erőforrásokhoz, a nyilvánossághoz és a korrekt jogalkalmazáshoz való hozzáférés tekintetében. Azaz az eredmények visszaigazolják a hazai rezsimvitában a *hibrid vagy versengő autoriter megnevezéseket, sőt – bár a verseny valódi mértékének megítélése meglehetősen szubjektív műfaj (nem beszélve az általános információhiány problémájáról) – ennél is súlyosabb következtetések is kiolvashatóak belőlük*. Még ennél is biztosabban állítható, hogy az elmúlt évtized súlyos de-demokratizációs folyamatai nyomán nem csupán a demokratikus látszatok mögötti tartalmi és működésbeli demokráciaelemek üresedtek ki látványosan, hanem a demokratikus legitimitás begyűjtésére fenntartott formális homlokzat is omladozik, egyre inkább felfedve és erősítve pusztán díszletjellegét.

JEGYZETEK

¹ Körösenyi András kapcsán megemlítendő, hogy a plebiszciter vezérdemokrácia (PVD) koncepciójának hazai adaptálása és kifejlesztése nyomán demokratikus keretben (autoriter tartalom mellett) értelmezte a hazai berendezkedést: „a politikai rendszer azonban nem pusztán a versengő választások miatt demokratikus, hanem – mint fentebb már utaltam rá – minden bizonynyal átme gy Robert Dahl *poliarchi*atesztjén is: azaz a demokratikus uralom egy formájáról van szó” (Körösenyi, 2015: 413–414.). Ugyanakkor felvetette „az új rezsimnek a hibrid rendszer paradigmában történő értelmezését” is (uo.). A későbbiekben viszont nem „köztes” vagy reziduális hibrid rezsimként, hanem önálló, *sui generis* rezsimtípusként értelmezi az Orbán-rezsimet: „a PVD ceszarista politikai uralmat teremt, azaz formájában demokratikus, miközben tartalmában autoriter rendszer” (Körösenyi, 2017: 9), amelyben „a politika primátusa és az autoriter hata-

lomgyakorlás 2010 és 2016 között kikezdte a procedurális demokrácia (a dahli poliarchia) kifinomult intézményrendszerét, de a versengő választások megmaradtak.” (i. m. 25.). Összességében meghatározó maradt értelmezésében a rezsim demokratikus *formája*, amely szimbiózist alkot az autoriter *tartalommal*, így a PVD-ben a „demokrácia és autokrácia nem egymást kizáró, de nem is pusztán egymással összeférő, összeegyeztethető, hanem egymással szervesen, endogén módon összetartozó, összefonódó uralmi típusok” (i. m. 14.) A demokrácia/autokrácia dichotómia (vagy kontinuum) elutasításával és meghaladásával ezeknek a fogalmaknak és így a velük (külön-külön) lefedhető tartományoknak a tágításáról, azaz bizonyos szempontból egy „leértékelt” demokráciakoncepcióról beszélhetünk.

Csizmadia Ervin szerint egyfelől a hazai folyamatok tulajdonképpen az ország évszázados politikai hagyományaihoz tértek vissza, amelyben egy erős többségű, nehezen leváltható domináns politikai erő kormányoz egy számára előnyös (centrális) erőterben, másfelől csupán a liberális demokrácia *első* komponensének sérüléséről, illetve annak korábbi konszolidálatlanságáról lehet beszélni. „Miért változott meg a korai demokráciafelfogás és miért jött létre a liberális demokrácia helyett illiberális? (...) De az is újdonság, hogy a magyar demokrácia *elmúlt közel 30 évében* egyáltalán bekövetkezik menedzserpárt-váltás.” „A magyar közéletben sikertelen marad a demokrácia liberálissá történő továbbfejlesztése” (kiemelések tőlem) (Csizmadia, 2017).

- ² Jelen tanulmányban de-demokratizáció alatt az állam és polgárai közötti viszonyrendszerben a szűkebb, az egyenlőtlenebb, az önkényességtől kevésbé védett és a kölcsönösen kevésbé kötelező jellegű (aszimmetrikus) kapcsolat irányába történő elmozdulás folyamatát értem (Tilly, 2007: 14–15., 59.).
- ³ A hibrid rezsimek irodalmáról szóló áttekintéshez lásd például: Gyulai–Stein–Zalai (2016) vagy Tóth (2016).
- ⁴ A Polity IV esetében igyekeznek kemény adatokra támaszkodni, amelyek a megbízhatóság tekintetében hasznosak lehetnek, azonban a demokrácia rendkívül szűken értelmezett felfogására építve az érvényesség tekintetében már súlyos hiányosságok merülnek fel. A szűk megközelítés és a magas fokú absztrakció nyomán nagyon könnyen elérhető a maximális pontszám, ezek miatt ez a megközelítés nem alkalmas a finomabb distinkciókra, ezért kimarad a tanulmány további részéből.
- ⁵ <https://freedomhouse.org/report/methodology-freedom-world-2019>
- ⁶ Mivel itt a FiW-től eltérően nem lehet 0 pontot kiosztani, ezért az arányok számításakor az 1–7-es skálán 4 pont lett a középpérték.
- ⁷ <https://www.idea.int/data-tools>
- ⁸ <https://www.v-dem.net/en/>
- ⁹ https://www.economist.com/media/pdf/DEMOCRACY_INDEX_2007_v3.pdf
- ¹⁰ <https://www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/HUN/>
- ¹¹ Mivel itt az FH NiT pontrendszeréhez hasonlóan szintén nem adható 0 pont, ezért az arányok számításakor az 1–10-es skálán 5,50 pont lett a középpérték.
- ¹² Magyarország 2018-as jelentése: <https://www.bti-project.org/en/reports/country-reports/detail/itc/HUN/>

- ¹³ „Az április 8-i országgyűlési választásokat az állam és a kormánypártok anyagi forrásainak jelentős átfedése határozta meg, aláásva a jelöltek lehetőségét arra, hogy egyenlő feltételek mellett versengjenek”. <https://www.osce.org/hu/odihr/elections/hungary/377413?download=true>

IRODALOM

- Ágh Attila (2012): Demokráciakutatás a politikai és közpolitikai elemzés keresztútján: a demokráciák minősége és teljesítőképessége. *Politikatudományi Szemle*, 21 (2), 55–72.
- Ágh, Attila (2015): De-Europeanization and de-Democratization trends in ECE: From the Potemkin democracy to the elected autocracy in Hungary. *Journal of Comparative Politics*, 8 (2), 4–26.
- Ágh, Attila (2016): The Decline of Democracy in East-Central Europe. Hungary as the Worst-Case Scenario. *Problems of Post-Communism*, 63 (5–6), 277–287. <https://doi.org/10.1080/10758216.2015.1113383>
- Antal Attila (2019a): *Orbán bárkája. Az autoriter állam és a kapitalizmus szövetsége*. Progress könyvek, Kossuth Kiadó.
- Antal Attila (2019b): A rendszer ellen. *Mérce.hu*, 2019. február 26. <https://merce.hu/2019/02/26/a-rendszer-ellen/>
- Böcskei Balázs (2019): Hogyan dönthető meg az orbáni hibrid rezsim? *24.hu*, 2019. január 17.
- Bozóki András–Hegedűs Dániel (2017): A kívülről korlátozott hibrid rendszer. Az Orbán-rezsim a rendszertipológia tükrében. *Politikatudományi Szemle*, 26 (2), 7–32
- Bollen, Kenneth A–Pamela Paxton (2000): Subjective measures of liberal democracy. *Comparative Political Studies*, 33 (1), 58–86. <https://doi.org/10.1177/0010414000033001003>
- Bush, Sarah S. (2017): The Politics of Rating Freedom: Ideological Affinity, Private Authority, and the Freedom in the World Ratings. *Perspectives on Politics*, 15 (3), 711–731. <https://doi.org/10.1017/s1537592717000925>
- Campbell, David F. (2008): *The Basic Concept for the Democracy Ranking of the Quality of Democracy*, Vienna: Democracy Ranking.
- Collier, David–Steven Levitsky (1997). Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research. *World Politics*, 49 (3), 430–451. <https://doi.org/10.1353/wp.1997.0009>
- Collier, David–Steven Levitsky (2009): Conceptual Hierarchies in Comparative Research: The Case of Democracy. In: Collier et al. (2009): *Concepts and Method in the Social Science: The Tradition of Giovanni Sartori*. London, Routledge, 269–288. <https://doi.org/10.7202/039020ar>
- Coppedge, Michael–Jan Teorell–Svend-Erik Skaaning et al. (2011): Conceptualizing and Measuring Democracy: A New Approach. *Perspectives on Politics*, 9 (2), 247–267. <https://doi.org/10.1017/s1537592711000880>
- Csizmadia Ervin (2017): A demokrácia változatairól – normalitás vagy abnormalitás? I–II. rész. *Mandiner.hu*, 2017.12.05. https://mandiner.hu/cikk/20171204_csizmadia_ervin_normalitas_vagy_abnormalitas_i https://mandiner.hu/cikk/20171205_csizmadia_ervin_a_demokracia_valtozatairol_normalitas_vagy_abnormalitas_ii
- Dahl, Robert A. (1971): *Polyarchy. Participation and Opposition*. Yale University Press.
- Dahl, Robert A. (1998): *On Democracy*. Harrisonburg, Yale University Press.

- Dahl, Robert A. (2006): *A Preface to a Democratic Theory*. Chicago, The University of Chicago Press.
- Denk, Thomas (2012): How to measure polyarchy with Freedom House: A proposal for revision. *Quality and Quantity*, 47 (6), 3457–3471. <https://doi.org/10.1007/s11135-012-9732-1>
- Diamond, Larry (1996): Is the Third Wave Over? *Journal of Democracy*, 7 (3). 20–37. <https://doi.org/10.1353/jod.1996.0047>
- Diamond, Larry–Leonardo Morlino (2004): The Quality of Democracy. An Overview. *Journal of Democracy*, 15 (4), 20–31. <https://doi.org/10.1353/jod.2004.0060>
- Diamond, Larry–Emily C. Green–William Gallery (2016): Measuring democracy. In: Diamond, Larry: *In Search of Democracy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315685175-3>
- Filippov Gábor: A hibrid ellenforradalom kora. *24.hu*, 2018. július 31.
- Geissel, Brigitte–Marianne Kneuer–Hans-Joachim Lauth (2016): Measuring the quality of democracy: Introduction. *International Political Science Review*, 37 (5), 571–579. <https://doi.org/10.1177/0192512116669141>
- Gyulai Attila–Stein-Zalai Juliane (2016): Hibrid rezsimek és a szürke zóna: új válaszok a politikai rezsimek rendszertanának örök kérdéseire. *Metszetek*, 2016 (2), 42–59. <https://doi.org/10.18392/metsz/2016/2/9>
- Gyulai Attila (2017): Magyarország a szürke zónában? A magyar politikai rendszer hosszú hibridizációja. In: Boda Zsolt–Szabó Andrea (szerk.): *Trendek a magyar politikában – 2. A Fidesz és a többiek: pártok, mozgalmak, politikák*. Budapest, Napvilág–MTA TK, 15–42.
- Högström, John (2013): Classification and Rating of Democracy: A Comparison. *Taiwan Journal of Democracy*, 9 (2), 33–54.
- Jakab, András–Lőrincz Viktor (2016): A jogrendszerek mérése indexek segítségével. In: Jakab András–Gajduszek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA TK, 869–895.
- Kornai János (2015): Hungary’s U-Turn: Retreating from Democracy. *Journal of Democracy*, 26 (3), 34–48.
- Körösényi András (2015): A magyar demokrácia három szakasza és az Orbán-rezsim. In: (szerk.) Körösényi András: *A magyar politikai rendszer – negyedszázad után*. Budapest, Osiris–MTA TK, 401–422.
- Körösényi András (2017): Weber és az Orbán-rezsim: plebiszciter vezérdemokrácia Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 26 (4), 7–28.
- Levitsky, Steven–Lucan A. Way (2002): The Rise of Competitive Authoritarianism. *Journal of Democracy*, 13 (1), 51–65. <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0026>
- Levitsky, Steven – Lucan A. Way (2010): *Competitive Authoritarianism. Hybrid Regimes After the Cold War*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511781353>
- Merkel, Wolfgang (2004). Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, 11 (1) 33–58. <https://doi.org/10.1080/13510340412331304598>
- Morlino, Leonardo (2004): Good and bad democracies: how to conduct research into the quality of democracy. *Journal of Communist Studies and Transition Politics*, 20 (1), 5–27. <https://doi.org/10.1080/13523270410001687082>
- Møller, Jørgen–Svend-Erik Skaaning (2010): Beyond the Radial Delusion: Conceptualizing and Measuring Democracy and Non-democracy. *International Political Science Review*, 31 (3) 261–283. <https://doi.org/10.1177/0192512110369522>

- Munck, Gerardo L.–Jay Verkuilen (2002): Conceptualizing and Measuring democracy – Evaluating Alternative Indices. *Comparative Political Studies*, 35 (1) 5–34. <https://doi.org/10.1177/001041400203500101>
- Ringen, Stein (2011): The Measurement of Democracy: Towards a New Paradigm. *Society*, February, 12–16. <https://doi.org/10.1007/s12115-010-9382-7>
- Sartori, Giovanni (1970): Concept Misformation in Comparative Politics. *The American Political Science Review*, 64 (4), 1033–1053. <https://doi.org/10.2307/1958356>
- Schedler, Andreas (2002): Elections Without Democracy: The menu of Manipulation. *Journal of Democracy*, 13 (2), 36–50. <https://doi.org/10.1353/jod.2002.0031>
- Schedler, Andreas (2013): *The politics of uncertainty. Sustaining and subverting electoral authoritarianism*. Oxford, Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199680320.001.0001>
- Schumpeter, Joseph (2003): *Capitalism, Socialism, and Democracy*. London, Routledge, 250–283.
- Steiner, Nils D. (2014): Comparing Freedom House Democracy Scores to Alternative Indices and Testing for Political Bias: Are US Allies Rated as More Democratic by Freedom House? *Journal of Comparative Policy Analysis*, 18 (4), 329–349. <https://doi.org/10.1080/13876988.2013.877676>
- Szűcs Zoltán (2018): Mi a jelentősége annak, hogy Magyarországon jelenleg kompetitív autoriter rezsim van? *Ellensúly*, 2018.12.21.
- Tilly, Charles (2007): *Democracy*. New York, Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511804922>
- Tóka Gábor (2018): A centrális erőter bomlása. In: Böcskei Balázs–Szabó Andrea (szerk.): *Várákzások és valóságok. Parlamenti választás 2018*. Budapest, Napvilág–MTA TK, 78–101.
- Tóth István János (2019): Magyarországon éppen egy modern autokrácia jön létre. *444.hu*, 2019. 01. 26. <https://tldr.444.hu/2019/01/26/magyarorszagon-eppen-egy-modern-autokracia-jon-letre> (az interjút Magyar Péter készítette)
- Tóth Gábor Attila (2016): Demokrácia és diktatúra között: az autoritarizmus. *Fundamentum*, 2016 (2–4), 5–18.
- Unger Anna (2018): A választás mint rendszerkarakterisztikus intézmény. *Fundamentum*, 2018 (2–3): 5–16.
- Völkel, Jan Claudius (2015): Complex Politics in Single Numbers? The Problem of Defining and Measuring Democracy. *Middle East Critique*, 24 (1), 67–81. <https://doi.org/10.1080/19436149.2014.998923>